

ZÁKLADNÉ ATRIBÚTY POTRAVINOVEJ BEZPEČNOSTI

THE BASIC ATTRIBUTES OF FOOD SECURITY

Milota KUSTROVÁ¹

SUMMARY:

The article deals with the process of the food security concept formation and development of food security definitions. The next section shows the four basic dimensions of food security, and briefly discusses the food security levels. Paper informs about selected food security indicators and the required criteria, that are relevant to these indicators. The last part of the article is focused on the major institutional players in the field of food security in the world and the European Union.

KEYWORDS: food security, food safety, food security indicators, food security levels

ÚVOD

Človek pre svoju existenciu nevyhnutne potrebuje vzduch, vodu, potravu a primeranú teplotu prostredia. Pri nesplnení niektorej z týchto základných životných podmienok človek umiera. Nedostatok pitnej vody a potravín v niektorých krajinách a regiónoch je dnes vážnym problémom. Problémom zatiaľ nie je celosvetový nedostatok potravín, ale ich nerovnomerné prerozdelenie vo svete a zlá dostupnosť pre určité skupiny ľudí, či už z dôvodu liberalizácie obchodu, problémov v infraštruktúre, nedostatku informácií a poľnohospodárskych vedomostí a skúseností, ale samozrejme i nedostatku peňazí v najchudobnejších oblastiach. V dôsledku hladu dnes na Zemi zomiera viac ľudí ako vo vojenských konfliktoch. Neustály rast svetovej populácie na jednej strane a prehlbujúci sa nedostatok potravín a pitnej vody na strane druhej vytvárajú priestor pre vznik sociálnych nepokojov a násilia, nekontrolovanú migráciu a iné fenomény ohrozujúce globálnu bezpečnosť. Súvislosť medzi nedostatkom potravín (vrátane pitnej vody) a bezpečnosťou sa stal predmetom rozsiahlych diskusií na politickej aj akademickej pôde. Rastúci záujem o globálne potravinové problémy ich premenil na bezpečnostné riziká a podnietil vznik

nového konceptu – konceptu potravinovej bezpečnosti.

1. KONCEPT POTRAVINOVEJ BEZPEČNOSTI

Potravinové problémy sú zrejme najstaršie zo všetkých globálnych problémov. Hlad, ako ich krajný prejav, a sociálne strádanie sužovali masy ľudí v staroveku, stredoveku, v novej i najnovšej histórii. Impulzom, ktorý podnietil diskusie o potravinovej bezpečnosti bola prvá potravinová kríza povojnového obdobia (1972-1974), príčinou ktorej bol pokles produkcie potravín v dôsledku neúrody.

Koncept potravinovej bezpečnosti je pomerne nový flexibilný koncept, ktorého korene možno hľadať v spomínaných diskusiách o medzinárodných potravinových problémoch z druhej polovice sedemdesiatych rokov minulého storočia. V počiatkoch diskusií bola upriamená pozornosť predovšetkým na problémy zásobovania potravinami (dostupnosť) a do istej miery aj na cenovú stabilitu základných potravín na medzinárodnej a národnej úrovni. Svetová konferencia o potravinách (*World Food Conference, 1974*) definovala v tom čase potravinovú bezpečnosť z hľadiska dostupnosti potravín: „Dostupnosť adekvátnych svetových potravinových zásob

¹ Ing. Milota KUSTROVÁ, PhD., Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, Katedra manažmentu, Demänová 393, Liptovský Mikuláš. tel. +421 960 423 081, e-mail: milota.kustrova@aos.sk

v každej dobe s cieľom udržať rastúcu spotrebu potravín a vyrovnať kolísanie produkcie potravín a ich cien.“ Keďže to bolo obdobie potravinovej krízy, dôraz sa vtedy kládol na kvantitu a stabilitu ponuky potravín. Od tej doby prešiel vývoj konceptu potravinovej bezpečnosti k definícii zohľadňujúcej aj kvalitu a ľudský rozmer [1, 2].

Organizácia pre výživu a poľnohospodárstvo FAO (1983 - *Food and Agriculture Organization*) sa sústredila na prístup k

potrave: „Potravinová bezpečnosť zaisťuje, že všetci ľudia v každej dobe majú fyzický i ekonomický prístup k základným potravinám, ktoré potrebujú.“ Svetová banka (1986) v Správe o chudobe a hlade (*Report on Poverty and Hunger*) sa zamerala na potravinovú nestabilitu: „Potravinová bezpečnosť je prístup všetkých ľudí v každej dobe k dostatočnému množstvu potravín pre aktívny a zdravý život.“ Rôzne koncepty potravinovej bezpečnosti sa líšia v spôsobe, akým ich autori odpovedajú na päť nasledujúcich otázok (tabuľka 1):

Tabuľka 1

Základné otázky potravinovej bezpečnosti

Kto by mal dostať potraviny?	Všetci / všetky osoby (<i>univerzálnosť</i>)
Kedy?	Vždy / trvalý prístup (<i>stabilita</i>)
Ako?	Prostredníctvom bežných existujúcich potravinových reťazcov / nie z núdzových programov potravinovej pomoci (<i>dôstojnosť</i>)
Koľko potravín?	Dost / dosť pre zdravý aktívny život (<i>množstvo</i>)
Aké potraviny?	Bezpečné a výživné (<i>kvalita</i>) Kultúrne primerané (<i>kvalita</i>) Vyrábané environmentálne udržateľným spôsobom (<i>kvalita</i>)

Zdroj: [3]

V priebehu času bolo navrhnuté veľké množstvo rôznych definícií potravinovej bezpečnosti. Dnes existuje približne 200 rôznych definícií potravinovej bezpečnosti. Najčastejšie používanou definíciou sa však stala definícia navrhnutá na Rímskom samite r. 1996. Potravinová bezpečnosť (*food security*) sa definuje ako „stav, keď všetci ľudia majú v ktoromkoľvek čase fyzický, sociálny a ekonomický prístup k dostatočnému množstvu, bezpečných a výživných potravín, ktoré uspokojujú ich stravovacie potreby a potravinové preferencie pre aktívny a zdravý život“ [4]. Túto definíciu akceptuje aj Slovenská republika.

Všeobecne prijímaná definícia potravinovej bezpečnosti poukazuje na štyri piliere potravinovej bezpečnosti:

- I. dostupnosť potravín (*food availability*), na danom území (úloha štátu, vlastná produkcia + import),
- II. prístup k potrave (*food access*), (ekonomický, sociálny, fyzický),
- III. využitie potravy (*food utilization*), (zabezpečenie stravy primeranej nutričnej hodnoty, zdravotne neškodné – bezpečné potraviny – *food safety*),
- IV. stabilita prístupu (*stability of access*) (prístup bez rizika straty potravy v dôsledku náhlych zmien, krízová prevencia).

2. ÚROVNE POTRAVINOVEJ BEZPEČNOSTI

Niekedy je užitočné, najmä pri prerokúvaní otázok národných hospodárskych politík, okrem globálnej (svetovej) potravinovej bezpečnosti definovať a sledovať potravinovú bezpečnosť aj na nižších úrovniach, ako je napr. národná (resp. regionálna) úroveň, na úrovni domácností a na úrovni jednotlivcov.

2.1. POTRAVINOVÁ BEZPEČNOSŤ NA NÁRODNEJ ÚROVNI

Potravinová bezpečnosť štátu je stav, v ktorom sú zabezpečené výroba, obchod, preprava a skladovanie potravín v druhoch a množstvách, ktoré zabezpečujú plynulé zásobovanie obyvateľstva [5]. Hlavným pilierom potravinovej bezpečnosti štátu je potravinová sebestačnosť. V prípade, že štát nie je z rôznych dôvodov schopný zabezpečiť (napr. zlé prírodné podmienky) dostatočné množstvo kvalitných a bezpečných potravín domácou produkciou, musí tak urobiť prostredníctvom importu. V rámci zaistenia potravinovej bezpečnosti štátu medzi prioritné činnosti patrí aj vytváranie štátnych hmotných rezerv a ich udržiavanie v štruktúre a množstve v súlade so schválenými minimálnymi limitmi a orientačnými cieľovými stavmi pre

zabezpečenie potravinovej bezpečnosti štátu. Udržiavanie strategických zásob potravinových komodít v hmotných rezervách má zabezpečiť funkciu stabilizačného prvku a zdrojovej základne štátu v prípade riešenia krízovej situácie.

Bezpečnosť potravín na národnej úrovni je možné jednoducho opísať aj ako uspokojivú rovnováhu medzi ponukou a dopytom po potravinách za rozumné ceny. V uvedenej definícii možno zmeny v potravinovej bezpečnosti identifikovať v čase rastúcich cien potravín. Tie budú mať v prvom rade vplyv na najchudobnejších, ktorí minú väčšiu časť svojho príjmu za potraviny.

2.2. POTRAVINOVÁ BEZPEČNOSŤ DOMÁCNOSTÍ A JEDNOTLIVCOV

Schopnosť štátu zabezpečiť adekvátnu potravinovú bezpečnosť domácností a jednotlivcov závisí na schopnosti identifikovať zraniteľné domácnosti. Na zraniteľnosť poukazuje celá škála faktorov (napr. príjmy). Miera zraniteľnosti jedinca, domácnosti alebo skupiny osôb je závislá od ich vystavenia rizikovým faktorom a ich schopnosti vydržať alebo zvládnuť stresové situácie.

Potravinová bezpečnosť na úrovni domácností je zabezpečená vtedy, keď majú domácnosti celoročný ekonomický, sociálny a fyzický prístup k dostatočnému množstvu rozmanitých a bezpečných potravín, nevyhnutných pre aktívny a zdravý život jednotlivých členov domácností. Potravinová bezpečnosť poukazuje na schopnosť domácností zabezpečiť, a to buď z vlastnej produkcie, alebo prostredníctvom nákupov, plnohodnotnú stravu pre splnenie stravovacích potrieb všetkých členov domácnosti. Potravinová bezpečnosť do značnej miery závisí od príjmov domácností alebo jednotlivcov. Čím je domácnosť chudobnejšia, tým vyšší podiel zo svojich príjmov minie na potraviny. V chudobných oblastiach ľudia minú na potraviny 80 až 90 % svojich príjmov. Predovšetkým v podmienkach extrémnej chudoby žije veľa jedincov z príjmu nižšieho ako je 1,25 \$ na deň. Podľa Svetovej banky za takýchto podmienok žije v súčasnosti vo svete 1,4 miliardy ľudí.

Stav výživy každého člena domácnosti ovplyvňuje ich zdravotný stav. FAO si uvedomuje, že zdraví, dobre živení ľudia sú výsledkom úspešného sociálneho a ekonomického rozvoja a predstavujú základnú podmienku ďalšieho rozvoja spoločnosti [6].

3. UKAZOVATELE POTRAVINOVEJ BEZPEČNOSTI

Z mnohorozmerného charakteru potravinovej bezpečnosti vyplýva aj existencia rôznorodých ukazovateľov potravinovej bezpečnosti. Dnes existuje približne 450 ukazovateľov potravinovej bezpečnosti. Ukazovatele potravinovej bezpečnosti sú komplexným meradlom jednej alebo viacerých dimenzií potravinovej bezpečnosti, ktoré zároveň poukazujú aj na zmeny alebo účinnosť pomocných programov zameraných na určité cieľové skupiny. Konštrukcia takýchto ukazovateľov vychádza z pozorovaní alebo meraní podmienok potravinovej bezpečnosti na úrovni jednotlivcov, domácností, regiónov, spoločnosti alebo trhu. Vo väčšine analýz podmienok potravinovej bezpečnosti v rozvojových krajinách sú najviac využívané ukazovatele, ktoré odrážajú rôzne rozmary tohto problému. Niektoré z najčastejšie používaných typov ukazovateľov posudzujúcich podmienky potravinovej bezpečnosti sa vzťahujú k:

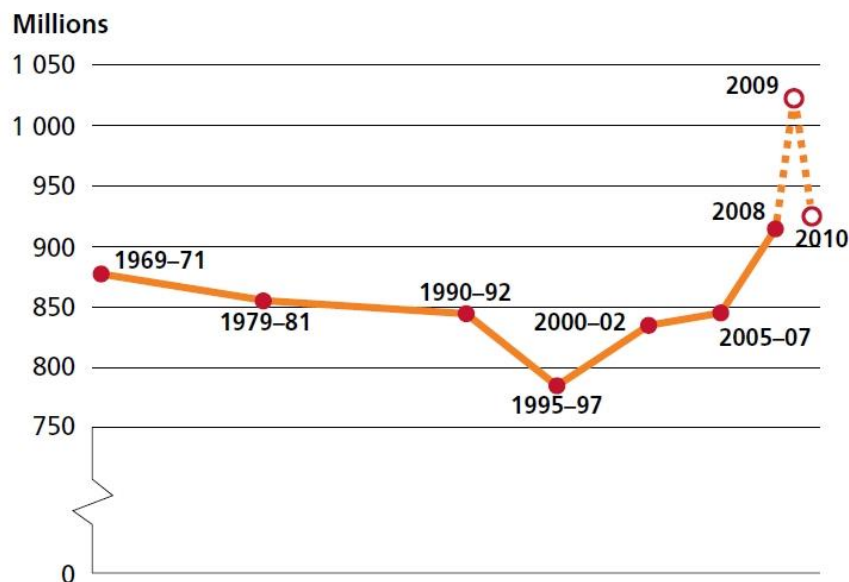
- produkcie potravín,
- príjmu,
- celkovým výdavkom,
- výdavkom na potraviny,
- podielu výdavkov na potraviny,
- spotrebe kalórií,
- nutričnému stavu [7].

Niektoré ukazovatele potravinovej bezpečnosti popisujú konkrétne javy, úzko súvisiace s niektorým pilierom potravinovej bezpečnosti. Niektoré ukazovatele zas majú komplexnejší charakter, integrujú v sebe viac pilierov potravinovej bezpečnosti. Vzhľadom na veľkú početnosť a diametrálne odlišný charakter indikátorov potravinovej bezpečnosti je pomerne náročné tieto indikátory systematicky klasifikovať. Isté komplikácie nastávajú aj pri výbere vhodného ukazovateľa. Problém spočíva v tom, ako maximalizovať kvalitu informácií a ich prínos k rozhodovaniu vzhľadom k nákladom na zber, spracovanie a analýzu týchto informácií. Pri rozhodovaní o tom, ktoré ukazovatele potravinovej bezpečnosti by mali byť použité, je potrebné brať do úvahy ich významnosť resp. dôležitosť, spoľahlivosť, nákladovosť, porovnateľnosť, časovú senzibilitu, použiteľnosť informácií a zastupiteľnosť alternatívnym indikátorom [8]. Najčastejšie sa pri hodnotení *globálnej* potravinovej bezpečnosti stretávame s týmito ukazovateľmi potravinovej bezpečnosti:

- Počet hladujúcich ľudí vo svete (*Number of undernourishment people in the world*) (obr.1),

- Index cien potravín (FAO Food Price Index) – jedná sa o priemer piatich komoditných skupín (obilnín, mäsa, mliečnych výrobkov, olejní a cukru),

- Indexy cien potravinárskych komodít (FAO Food Commodity Price Indices).

Note: Figures for 2009 and 2010 are estimated by FAO with input from the United States Department of Agriculture, Economic Research Service.

Source: FAO.

Obrázok 1. Počet hladujúcich ľudí vo svete od r. 1969 do r. 2010 (podľa FAO)

Potravinová bezpečnosť jednotlivcov alebo domácností sa najčastejšie zisťuje prostredníctvom individuálnych výživových dávok ako energetický príjem meraný v jouloch (resp. kalóriách), a množstvo živín (bielkovín, cukrov, tukov, minerálnych látok, vitamínov a vlákniny) konzumovaných jedincom za určitý čas, zvyčajne 24 hodín. minimálny energetický príjem potrebný na udržanie životne dôležitých metabolických funkcií predstavuje v priemere 1850 kilokalórií. Energetické a výživové požiadavky jednotlivca sú závislé na veku, pohlaví, hmotnosti, stavbe tela, zdravotnom stave, genetických osobitostiach, úrovni pohybových aktivít, tehotenstve a dojčení, ako aj na iných faktoroch napr. type vykonávanej práce a klimatických podmienkach [9]. Dlhodobejšie nenapĺňanie doporučených výživových dávok predstavuje pre organizmus celý rad rizík, ktoré vyúsťia do vzniku rôznych zdravotných problémov.

4. AKTÉRI V OBLASTI GLOBÁLNEJ POTRAVINOVEJ BEZPEČNOSTI

Potravinovou bezpečnosťou sa zaoberajú viaceré oficiálne európske a svetové organizácie. Tieto organizácie publikujú

politické dokumenty, vypracúvajú stratégie, monitorujú príjem potravín alebo zdravie a v niektorých prípadoch pripravujú nariadenia. Tieto aktivity im umožňujú potenciálne vplývať na potraviny, ktoré sa dostávajú k spotrebiteľom.

4.1. SVETOVÁ ZDRAVOTNÍCKA ORGANIZÁCIA

Svetová zdravotnícka organizácia (WHO) zodpovedá za koordináciu zdravia v rámci systému Organizácie spojených národov (OSN). Zaoberá sa chronickými a infekčnými chorobami, duševným zdravím, výživou, bezpečnosťou potravín, epidémiami, bionebezpečenstvom, ekonomikou zdravia a prevenciou chorôb. Táto organizácia má vedúce postavenie v oblasti celosvetových záležitostí, financuje výskum, pripravuje normy, tvorí politiku na báze dôkazov, monitoruje trendy v oblasti zdravia a poskytuje technickú pomoc jednotlivým štátom. Pri svojej politike zohľadňuje potreby chudobných a ohrozených národov ako aj potreby národov Západu. Ústredie WHO v Ženeve koordinuje aj prácu šiestich satelitných úradov, ktoré pokrývajú hlavné svetové regióny. Aktivity

WHO v oblasti bezpečnosti potravín, výživy a stravovania prislúchajú dvom oddeleniam:

- oddeleniu výživy a zdravia,
- oddeleniu bezpečnosti potravín a zoonóz.

Oddelenie výživy a zdravia sa zameriava na posúdenie vývoja a dohľad vývoja dojčiat a detí do 19 rokov, výživové politiky a programy štátov, redukciu podvýživy mikroživinami a výživu pri obnove a kríze. Svetová zdravotnícka organizácia poskytuje technickú podporu a dohľad počas núdze (napr. vojny, hladu, záplav), aby sa zabránilo podvýžive a aby sa zlepšila dostupnosť potravín.

Oddelenie bezpečnosti potravín a zoonóz zodpovedá za bezpečnosť potravín v rámci celého potravinového reťazca. Zaoberá sa tvorbou politík a implementáciou aktivít zameraných na zdravie so špeciálnym zreteľom na znižovanie alimentárnych nákaz na celom svete. WHO tiež úzko spolupracuje so Stálou komisiou OSN pre výživu, ktorej úlohou je zvýšiť povedomie o podvýžive, mobilizovať zdroje na riešenie problémov na svetovej, regionálnej a národnej úrovni a podporovať medzinárodné politiky na zvýšenie potravinovej dostupnosti [10].

4.2. SVETOVÁ ORGANIZÁCIA PRE VÝŽIVU A POĽNOHOSPODÁRSTVO

Svetová organizácia pre výživu a poľnohospodárstvo (FAO) je ďalšia dôležitá organizácia v rámci OSN. Jej úlohou je zlepšovať úroveň výživy a tiež zvyšovať produktivitu poľnohospodárstva, skvalitňovať život vidieckeho obyvateľstva a prispievať k rastu svetovej ekonomiky. Táto organizácia pôsobí aj ako neutrálne fórum, kde sa stretávajú rôzne štáty pri debatách o medzinárodnej politike a vyjednávajú dohody. Problematika bezpečnosti potravín a výživy patrí do oddelenia poľnohospodárstva a ochrany spotrebiteľov. Svetová organizácia pre výživu a poľnohospodárstvo pokrýva široký rozsah tém o potravinách, napr. zloženie potravín, prídavné látky, vzdelávanie v oblasti výživy, odhad rizík či zabezpečovanie kvality. Dôraz sa kladie na pomoc krajinám ohrozeným nedostatkom potravín. Práca FAO sa prelína s prácou WHO pri identifikácii ľudí ohrozených podvýživou a pri definovaní lokálnych politík na zvýšenie dostupnosti potravín. K aktivitám FAO patrí aj spolupráca s WHO pri publikovaní vedeckého poradenstva v oblasti potravín a výživy. A napokon, FAO je domovom Komisie *Codex Alimentarius* (CAC). Potravinový kódex je zbierka medzinárodne schválených potravinových noriem, ktoré majú chrániť

zdravie spotrebiteľov a zabezpečovať regulárne postupy pri obchodovaní s potravinami. Do *Codexu Alimentarius* patria aj opatrenia poradenského charakteru vo forme kódexov praxe, smerníc a iných odporúčaní, ktoré majú pomáhať pri plnení cieľov *Codexu Alimentarius*. Členmi CAC je 170 krajín, ktorých vlády sú zodpovedné za prípravu a uplatňovanie kódexových noriem a limitov. Slovenská republika bola za riadneho člena CAC schválená v roku 1994. Kódex je medzinárodne používaným referenčným aspektom. Napriek tomu, že normy prijaté *Codexom Alimentarius* nemajú právnu platnosť, sú uznávané a používané, pretože boli vypracované na základe vedeckých poznatkov. Svetová organizácia pre obchod (WTO) uznáva legislatívu *Codex Alimentarius* za celosvetový štandard. V mnohých medzinárodných sporoch týkajúcich sa potravín a potravinárskych výrobkov sa odvoláva na kódexové normy. Národné a regionálne zákony a normy vo väčšine prípadov používajú ako východiskové práve kódexové normy [11].

4.3. EURÓPSKA KOMISIA

V rámci Európskej komisie (EK) patrí bezpečnosť potravín a výživa do pôsobnosti troch generálnych riaditeľstiev: Poľnohospodárstvo a rozvoj vidieka, Zdravie a spotrebiteľia a Životné prostredie, pričom ich služby sa vzájomne prelínajú. Riaditeľstvo pre poľnohospodárstvo a rozvoj vidieka patrí kvalita potravín, zásobovanie potravinami a zdravie rastlín a zvierat. K aktivitám riaditeľstva pre zdravie a spotrebiteľov patrí označovanie, legislatíva, zdravie obyvateľstva a bezpečnosť potravinového reťazca (vrátane zdravia zvierat a bezpečnosť krmív ako aj potravín). Európska komisia je prvotným zdrojom nariadení o potravinách v rámci celej EÚ, pričom úlohou členských štátov je skôr ich presadzovanie ako samotná tvorba zákonov. Týka sa to pôvodu, autenticity, pridávania živín, výživových tvrdení, zdravotných tvrdení, prídavných látok a dovolených zložiek.

4.4. EURÓPSKY ÚRAD PRE BEZPEČNOSŤ POTRAVÍN

Európsky úrad pre bezpečnosť potravín (*European Food Safety Authority - EFSA*) zriadila EK v r. 2002 ako nezávislý orgán, ktorý sa zaoberá hodnotením rizík v bezpečnosti potravín a krmív, poskytuje vedecké poradenstvo európskym inštitúciám, kompetentným organizáciám, ale aj širokej verejnosti, čím pomáha zabezpečiť vysoký

stupeň ochrany spotrebiteľa a pomáha posilňovať dôveru voči potravinovým dodávkam v Európskej únii. Úrad vydáva stanoviská týkajúce sa bezpečnosti potravín a krmív, výživy, zdravia a pohody zvierat, ochrany rastlín a zdravia rastlín. EFSA tvorí východisko pre legislatívnu úlohu EK a politickú úlohu členských štátov, pretože poskytuje objektívny a nezávislý odhad rizika a komunikáciu o bezpečnosti potravín a o záležitostiach výživy. Táto činnosť sa vykonáva na požiadanie EK, Európskeho parlamentu alebo niektorého členského štátu, alebo ju iniciuje samotný úrad EFSA. Všetky stanoviská sú verejne dostupné. Vďaka činnosti EFSA patria európski spotrebiteľia k najlepšie chráneným a najlepšie informovaným vo svete, pokiaľ ide o riziká v potravinovom reťazci.

ZÁVER

Globalizácia prináša so sebou nové výzvy a riziká aj do oblasti potravinovej bezpečnosti.

Cieľom príspevku bolo poukázať na relevantnosť existencie konceptu potravinovej bezpečnosti, pojednať o spôsobe chápania jednotlivých dimenzií potravinovej bezpečnosti. Potravinová bezpečnosť v súčasnosti rieši predovšetkým otázku zaistenia svetových zásob potravín a zaistenie výživy pre narastajúcu svetovú populáciu.

V dôsledku finančnej a následnej hospodárskej krízy došlo v posledných rokoch k výraznému zhoršeniu potravinovej bezpečnosti vo svete. Problematika hladu už nadobudla také rozmery, že sa jej riešenie musí stať základom politiky všetkých krajín, vrátane regionálnych a globálnych politík. V záujme zachovania bezpečnosti je nevyhnutné zvrátenie tohto trendu prostredníctvom dobre koordinovaných aktivít na celosvetovej úrovni, pričom treba brať ohľad na narastajúcu svetovú populáciu, klimatické zmeny, využívanie biopalív, a teda celkový tlak na využívanie prírodných zdrojov.

LITERATÚRA

- [1] ARTIM, J.: Čo znamená potravinová bezpečnosť. Dostupné na internete [online] <<http://www.sppk.sk/?pl=90&article=2483>>
- [2] ŠARMÍR, I.: Voľný pohyb tovaru a kapitálu verzus potravinová bezpečnosť. Dostupné na internete [online] <<http://www.sppk.sk/?pl=66&article=1564>>
- [3] Definitions of food security. Dostupné na internete [online] <http://www.toronto.ca/health/children/pdf/fsbp_ch_1.pdf>
- [4] Rome Declaration on World Food Security (World Food Summit, 1996).
- [5] ŠIMÁK, L. - HORÁČEK, J. - NOVÁK, L. - NÉMETH, L. – MÍKA, V.: Terminologický slovník krízového riadenia. FŠI ŽU : Žilina 2005, ISBN 80-88829-75-5.
- [6] FAO, ACPD: Household food security & community nutrition. Dostupné na internete [online] <http://www.fao.org/ag/agn/nutrition/household_en.stm>
- [7] CHUNG, K., et al : Alternative Approaches to Locating the Food Insecure: Evidence from South Asia, (Final Report to the USAID Food Security and Nutrition Monitoring Project, Office of Health and Nutrition, September, 1994.
- [8] RIELY, F. - MOCK, N. - COGILL, B. - BAILEY, L. – KENEFICK, E.: Food Security Indicators and Framework for Use in the Monitoring and Evaluation of Food Aid Programs. Food and Nutrition Technical Assistance Project (FANTA), Washington, D.C. 20009-5721. 1999.
- [9] HODDINOTT, J.: Choosing outcome indicators of household food security. International Food Policy Research Institute, Washington, D.C., 1999.
- [10] Kto je kto v oblasti svetovej a európskej bezpečnosti potravín a výživy? In: Časopis Food today 10/2009. Dostupné na internete [online] <<http://www.eufic.org/article/sk/5/18/artid/who-is-who-in-international-and-european-food-safety-and-nutrition/>>
- [11] Codex Alimentarius. Dostupné na internete [online] <<http://www.sppk.sk/index.php?start&pl=64>>